

Onko Euroopan unionilla yhteiset arvot? Tarkastelussa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeudet

Juha Raitio

1. Johdanto

EU:n oikeusvaltio-käsitteen tarkastelun lähtökohdana on varsin yleisesti ollut se, että nykyisten ja tulevien EU:n jäsenvaltioiden tulee sitoutua SEU 2 artiklasta¹ ilmenevään EU:n arvopohjaan. Siinä on olennaista ihmisarvon kunnioitus sekä eräänlainen kolmiyhteys demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion välillä. Tämän SEU 2 artiklan tausta-ajatuksena on ollut se, että oikeusvaltiollisuus toteutuu parhaiten moniarvoisessa liberaalissa demokratiassa, jossa ihmisoikeuksia kunnioitetaan. Tällä tavoin ymmärretty oikeusvaltiollisuus on EU-jäsenyyden ehto. Euroopan unionin yhtenäisyys, toiminta poliittisena unionina ja jäsenvaltioiden keskinäinen luottamus vaarantuvat, mikäli tämä SEU 2 artiklan mukainen arvopohja rapautuu.²

Arvopohjan rapautumisella on vaikutus sekä EU:n sisäisiin suhteisiin jäsenvaltioiden välillä että siihen, millaiset maat voivat saada jäsenyyden. Euroopan unionin jäsenyyttä voi SEUT 49 artiklan mukaan hakea SEU 2 artik-

lassa tarkoitettuja arvoja kunnioitettava ja edistävä Euroopan valtio.³ Tätä kirjoitettaessa jäsenyyttä ovat hakeneet Albania, Bosnia-Hertsegovina, Kosovo, Pohjois-Makedonia, Montenegro, Serbia, Turkki, Georgia, Moldova ja Ukraina. Jo pelkästään mahdollisen uuden laajenemisvaiheen vuoksi Euroopan unioni joutuu konkreettisesti pohtimaan, millainen kansalaisyhteiskunta jäsenmailta ja hakijamailta vaaditaan, sillä hakijamaiden oikeusvaltiollisuuden taso jää kauaksi esimerkiksi pohjoismaisesta tasosta.⁴

EU-oikeuden moderni oikeusvaltio-käsite sisältää muodollisen lainalaisuusperiaatetta korostavan ulottuvuuden lisäksi aineellisen ulottuvuuden, jonka seurauksena ihmisoikeuksia ja yksilön vapauksia tulee kunnioittaa.⁵ Oikeusvaltion merkityssisällöstä vallitsee eri jäsenmaissa erilaisia tulkintoja, samoin demokratia saa erilaisia painotuksia. Oikeusvaltiossa laki rajaa vallankäyttäjän valtaa (*rule of law*) ja yksilön oikeusturva korostuu, eli laki ei ole vain vallankäytön väline (*rule by law*).⁶

1 SEU 2 artikla: ”Unionin perustana olevat arvot ovat ihmisarvon kunnioittaminen, vapaus, kansanvalta, tasa-arvo, oikeusvaltio ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, vähemmistöihin kuuluvien oikeudet mukaan luettuina. Nämä ovat jäsenvaltioille yhteisiä arvoja yhteiskunnassa, jolle on ominaista moniarvoisuus, syrjimättömyys, suvaitsevaisuus, oikeudenmukaisuus, yhteisvastuu sekä naisten ja miesten tasa-arvo.”

2 Ks. esim. Rosas, Allan, *Democracy and the Rule of Law. Odd Bedfellows or Siamese Twins*, s. 11–27 teoksessa Allan Rosas – Juha Raitio – Pekka Pohjankoski (toim.) *The Rule of Law’s Anatomy in the EU*. Hart Publishing 2023.

3 Ks. Raulus, Helena, *The Growing Role of the Union in Protection of Rule of Law*, s. 25–37 teoksessa Flora A.N.J. Goudappel – Ernst M.H. Hirsch Ballin (toim.) *Democracy and Rule of Law in the European Union. Essays in Honour of Jaap W. de Zwaan*. Springer 2016, s. 25–27.

4 Ks. KOM (2023) 667 lopull.

5 Ks. Raitio, Juha, *Oikeusvaltion ääriviivat*. AlmaTalent 2017, s. 76–80. Englanniksi on käytetty ilmaisuja ”thin/ thick rule of law”.

6 Ks. Sajó, András, *Rule by Law in East Central Europe*, teoksessa Volkmar Gessner – Armin Hoeland – Csaba Varga (toim.) *European Legal Cultures*. Dartmouth 1996, s. 471–473.

Oikeusvaltio on myös oikeuskulttuurinen käsite, ja juuri tämä seikka vaatii nykyoloissa erityistä huomiota. On syytä kysyä, miksi SEU 2 artiklan arvopohjaa ei kaikkialla Euroopan unionissa varauksetta hyväksytä. Onko oikeusvaltio vain poliittinen ideaali, joka voi saada EU:n jäsenvaltioissa erilaisen merkityssisällön? Mikä on politiikan, uskonnon ja muiden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ominaispiirteiden vaikutus niiden ongelmien taustalla, joita Euroopan unionin arvot ovat viime aikoina kohdanneet? Vertailun vuoksi *Husa* on pohtinut kristinuskon merkitystä oikeusvertailun alalla ja todennut, ettei uskonnon vaikutusta länsimaiseen oikeuteen ole juurikaan huomioitu oikeusvertailua koskevassa oikeuskirjallisuudessa.⁷ Myös luonnonoikeuden lähde on nähty viime vuosikymmeninä maallisenä oikeutena, ei minään jumalallisena ilmoituksena.⁸ Tässä kirjoituksessa tarkastelen monitieteisesti erityisesti kristinuskon merkitystä EU:n arvojen tutkimuksessa. Aloitan pohdintani kuitenkin aivan perinteisellä lainopilla luomalla katsauksen ajankohtaiseen oikeuskäytäntöön, jossa oikeusvaltiollisuuteen kytkeytyvän ihmisoikeustarkastelun kohteena on sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet.

2. EU-tuomioistuimen oikeuskäytäntöä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä

2.1. Transsukupuoliset

Transsukupuolisuus tarkoittaa sitä, että henkilön sukupuoli-identiteetti on jostain

muuta kuin mitä syntymän yhteydessä on määritetty. Sukupuolentutkimuksessa sukupuoli-identiteettejä jaotellaan eri ryhmiin, joista yksi on muunsukupuoliset.⁹ Käsittelen jatkossa sukupuolivähemmistöjen osalta vain transsukupuolisia, koska heihin liittyy artikkelin kannalta relevanttia oikeuskäytäntöä.

Transsukupuolisia ihmisiä koskevaa oikeuskäytäntöä alkoi syntyä 1990-luvulla työsuhteisiin liittyvien syrjintätilanteiden yhteydessä.¹⁰ Keskeistä alkuvaiheen kehitystä edustaa *P v S*-tapaus¹¹, jossa silloinen EY-tuomioistuin tulkitsi transsukupuolisen työntekijän irtisanomisen tapahtuneen oikeudettomasti direktiivin 76/207/ETY¹² vastaisena sukupuoleen perustuvana syrjintänä. Kyseisessä tapauksessa oppilaitoksen hallintotehtävissä toiminut P irtisanottiin siksi, että hänelle oli tehty sukupuolenkorjausoperaatio miehestä naiseksi. Kansallisen tuomioistuimen mukaan sukupuolisyrintää miesten ja naisten välillä koskeva laki ei soveltunut, koska P tulkittiin edelleen mieheksi operaatiosta huolimatta. Syntymätodistukseen ei tuolloin voinut kansallisen lain mukaan tehdä muutoksia. Taustalla oli ns. essentialistinen sukupuolidikotomiaa korostava käsitys sukupuolesta.¹³ EY-tuomioistuimen mukaan syrjintätilanne oli kyseessä transsukupuolisen P:n ja miesten välillä, sillä ilman P:n sukupuolenkorjausprosessia häntä ei olisi irtisanottu. Niinpä EY-tuomioistuin asetti 30 vuotta sitten sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän SEUT 18 artiklan tarkoittaman sukupuolisyrintään soveltamisalaan.

Transsukupuolisten henkilöiden parisuhteisiin liittyy olennaisesti kysymys siitä, miten

7 Ks. Husa, Jaakko, *Comparative Law and Christianity – A Plank in the Eye?* Oxford Journal of Legal Studies 1/2024, s. 54–73, erit. s. 55 ja 64.

8 Ks. esim. Fuller, Lon L., *The Morality of Law*. Yale University Press 1969, s. 96, jonka mukaan “these natural laws have nothing to do with any ‘brooding omnipresence in the skies’”.

9 Ks. Salakka, Miska, *Sukupuolten moninaisuus. Seksuaalisuus ja hyvinvointi*. SKS-kirjat 2025, s. 21–23.

10 Ks. esim. Raitio, Juha, *Euroopan unionin oikeus*. Talentum Pro 2016, s. 283–285.

11 Ks. C-13/94 *P v S ja Cornwall County Council* (1996) ECR I-2143.

12 Ks. EYVL, N:o L 39, 14.2.1976, s. 40.

13 Ks. essentialismista sukupuolentutkimuksessa esim. Wiesner-Hanks, Merry E., *Women, Gender, and Church History*. Church History 3/2002, s. 600–620. Essentialistinen tulkinta korostaa syntymässä määritetyn biologisen sukupuolen merkitystä sukupuolen määrittelyssä.

puoliso määritellään. Puoliso-käsite on sisämarkkinaoikeudellisessa oikeuskäytännössä hahmottunut usein työoikeudellisissa asiayhteyksissä. Esimerkiksi *K.B.*-tapauksessa¹⁴ kanteen taustana oli *K.B.*:n työnantajan ilmoitus, ettei se suorittaisi leskeneläkettä *K.B.*:n transsukupuoliselle kumppanille, mikäli *K.B.* kuolisi ensin, koska leskeneläkettä voi saada vain aviopuoliso. *K.B.*:n kumppani *R.*lle oli tehty sukupuolenkorjausleikkaus naisesta mieheksi, mutta heillä ei ollut oikeutta solmia avioliittoa kansallisen lainsäädännön vuoksi. Oikeudellinen ongelma liittyi siten siihen, voiko parisuhteen jommankumman kumppanin sukupuolinen identiteetti olla esteenä puolison statuksen syntymiselle ja samalla tiettyjen puolisolle kuuluvien etuuksien saamiselle.

EY-tuomioistuin totesi aluksi, että lesken eläke kuuluu SEUT 157 artiklan sisältämään palkan käsitteeseen.¹⁵ EY-tuomioistuin katsoi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön¹⁶ viitaten, että kyseessä oli SEUT 157 artiklan vastainen syrjintätilanne. Transsukupuolisella henkilöllä siis voi olla puolison status lesken eläkettä määriteltäessä, mikä puolestaan vaikuttaa puolison käsitteen tulkintaan. Voidaan siis todeta, että jo ennen EU:n ns. itälaajenemista EU-oikeudessa omaksuttiin tulkinta, jonka mukaan transsukupuolinen henkilö voi saada puolison statuksen tiettyjä palkkaan liittyviä etuuksia myönnettäessä.

Sittemmin EY-tuomioistuin vahvisti transsukupuolisten oikeudellista asemaa sosiiaaliturvaa koskevissa kysymyksissä edelleen *Richards*-tapauksessa¹⁷, joka koski vanhuuseläkkeen eläkeikärajaa ja joka oli Yhdistyneissä kuningaskunnissa miehille 65 vuotta ja naisil-

le 60 vuotta. EU-tuomioistuimen mukaan sukupuolenkorjausoperaatio miehestä naiseksi johtaa siihen, että henkilön eläkeikärajan tulee määräytyä sukupuolenkorjauksen jälkeisen sukupuolen mukaan. Valitusprosessin yhteydessä *Richards* vetosi mm. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan, direktiiviin 79/7/EY¹⁸ ja edellä kuvattuun *K.B.*-tapaukseen. *Richards*-tapausta tulkittaessa on huomattava, että Yhdistyneissä kuningaskunnissa säädettiin ennen ratkaisun antamista sukupuolen vahvistamisesta laki, jonka nojalla transsukupuoliset henkilöt voivat saada uuden sukupuolensa vahvistetuksi lähes täysimääräisesti (Gender Recognition Act, 1.7.2004).

EY-tuomioistuin on siten edellä kuvatuilla ratkaisuillaan ottanut huomioon Yhdistyneissä kuningaskunnissa tapahtuneen yhteiskunnallisen kehityksen ja muuttuneen lainsäädännön. On myös syytä todeta direktiivin 2004/38/EY¹⁹ 2 artiklan puoliso-käsitteen laaja tulkinta työntekijän perheenjäsenien määrittelyn yhteydessä. Puoliso määritellään mainitussa direktiivissä niin, että se koskee aviopuolison lisäksi myös kumppania (*partner*), jonka kanssa EU-kansalainen on rekisteröinyt parisuhteen jonkin jäsenvaltion lainsäädännön nojalla, jos vastaanottavan jäsenvaltion lainsäädännössä parisuhde rinnastetaan avioliittoon. Tämä muotoilu koski etenkin samaa sukupuolta olevia pareja ja jätti siten puolison käsitettä koskevat arvopunninnat kunkin jäsenvaltion käsiteltäväksi.

Voidaankin kysyä, vastaako edellä kuvailtu lähinnä brittiläinen tulkinta sukupuolisyrjinnän ulottuvuuksista kaikkien Euroopan unionin jäsenvaltioiden poliittista linjaa. Asiaa on

14 Ks. C-117/01 *K. B.* (2004) ECR I-541.

15 Ks. esim. C-109/91 *Ten Oever* (1993) ECR I-4879, kohdat 12 ja 13.

16 Ks. *Christine Goodwin v United Kingdom*, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu, annettu 11.7.2002, kohdat 77–84.

17 Ks. C-423/04 *Richards* (2006) ECR I-3585.

18 Ks. EYVL, N:o L 6, 10.1.1979, s. 24.

19 Ks. EUVL, N:o L 229, 29.6.2004, s. 38.

syttä tarkastella myös EU:n johdetun oikeuden näkökulmasta, ei vain esimerkiksi SEUT 2, 18 ja 19 artikloiden näkökulmasta. Syrjintätömyysperiaatteen osalta voidaan tuoda esiin sen varsin poliittisesti väritynyt ja osin kiistojen synnyttävä luonne. Yhtenä esimerkkinä tästä seikasta on vähän ennen Lissabonin sopimuksen voimaantuloa Euroopan unionissa laadittu direktiiviehdotus, joka koski uskonnosta tai vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai sukupuolisesta suuntautumisesta riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanoa. Sen käsittely ei koskaan edennyt valmistelua pidemmälle.²⁰ Toki EU-lainsäädäntöä syrjintätömyydestä on saatu myös aikaan, varsin usein nimenomaan työelämän syrjintäkysymyksiin liittyen. Tältä osin voidaan mainita etenkin edelleen voimassa oleva ns. työelämädirektiivi 2006/54/EY.²¹

Edellä kuvattu vuosituhanen vaihteen yksilön oikeuksia korostava tulkinta sukupuolesta ja puoliso-käsitteestä vaikutti EU-tuomioistuimen oikeuskäytännön kautta myös tulkintaan SEU 2 artiklan arvopohjasta. Sukupuoli ei tässä kuvaillussa oikeuskäytännössä määrittynyt enää essentialistien ajattelun tavoin sukupuolidikotomiaksi miehiin ja naisiin. Nykyisin Englannissa on omaksuttu sukupuoleen ns. performatistinen tulokulma, joka korostaa kunkin yksilön omaa kokemusta sukupuolestaan. Tämä on johtanut siihen, että Englannissa sukupuolen voi vahvistaa viranomaisille omalla ilmoituksella (*performative gender*).²² Tämä sukupuolen moninaisuutta koskeva tulkinta ei ole saanut etenkään Euroopan unionin itäisissä jäsenvaltioissa hyväksyntää, mistä esimerkkinä käsitellen seuraavaksi ns. *Mirin*-tapausta²³.

Mirin-tapauksessa oli kyse siitä, tuleeko yhdessä jäsenvaltiossa tunnustettu ja rekisteröity nimen ja sukupuoli-identiteetin muutos tulla kirjatuksi ilman erillistä vahvistusoikeudenkäyntiä toisessa jäsenvaltiossa, jossa henkilö on syntynyt. Tulkintakysymys liittyy EU-kansalaisten oikeuteen liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella, mikä perustuu SEUT 20 ja 21 artikloihin sekä perusoikeuskirjan 45 artiklaan. Asiaan liittyy myös perusoikeuskirjan 7 artiklan suojaama yksityis- ja perhe-elämän kunnioittaminen. Pohjimmaltaan kyse on siitä, miten universaali voi olla käsitys performatiivisesta sukupuolesta ja miten transsukupuolisen ihmisen sukupuolen vahvistaminen niveltyy SEUT 2 artiklan arvoihin.

Tässä tapauksessa kyse oli Romaniassa vuonna 1992 syntyneestä henkilöstä M-A.A., joka rekisteröitiin naiseksi. Hän muutti Yhdistyneisiin kuningaskuntiin vuonna 2008 ja hänestä tuli muuttonsa jälkeen sekä Romanian että Yhdistyneiden kuningaskuntien kansalainen. Vuonna 2017 M-A.A. vaihtoi nimensä ja puhuttelumuotonsa miespuoliseksi hallinnollisessa menettelyssä ja vaihtoi passinsa ja muut vastaavat asiakirjat vastaamaan sukupuoli-identiteettiään. Kesäkuussa 2020 hän sai Yhdistyneiden kuningaskuntien viranomaisilta todistuksen miespuolisesta sukupuoli-identiteetistään (*Gender Identity Certificate*). Toukuussa 2021 hän pyysi Romanian viranomaisia kirjaamaan hänen syntymätodistukseensa merkinnät hänen etunimensä, sukupuolensa ja henkilötunnuksensa muutoksesta, jotta ne vastaisivat miessukupuolta. Hakemus hylättiin, koska mainitut merkinnät oli kansallisen

20 Ks. KOM (2008) 426 lopull.

21 Ks. EUVL, N:o L 204, 26.7.2006, s. 23, (”the ’recast’ equal treatment Directive”) ja esim. Raitio, Juha – Tuominen, Tomi, Euroopan unionin oikeus. AlmaInsights 2025, s. 296.

22 Ks. essentialisteista ja performatisteista Englannissa Wiesner-Hanks 2002, s. 600–620, erit. s. 607.

23 Ks. ns. *Mirin*-tapaus C-4/23 M.-A.A., ECLLEU:C:2024:845.

lainsäädännön perusteella mahdollista toteuttaa lainvoimaisella tuomioistuinratkaisulla. M-A.A:n nostettua kanteen asia päättyi ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen käsitte-lyyn Romaniassa.

EU-tuomioistuin linjasi lokakuussa 2024 ennakkoratkaisussaan asian M-A.A:n eduksi. Se katsoi, että EU-oikeudellinen henkilöiden vapaa liikkuvuus ja yksityiselämän suoja on esteenä sellaiselle jäsenvaltion kansalliselle lainsäädännölle, jossa ei säädetä mahdollisuudesta kirjata kyseisen jäsenvaltion antamaan syntymätodistukseen toisessa jäsenvaltiossa vahvistettua sukupuoli-identiteetin muutosta. EU-oikeuden vastaisena voidaan siis pitää tilannetta, jossa yhdessä jäsenvaltiossa sukupuoli-identiteettiään muuttanut transsukupuolinen henkilö joutuisi aloittamaan uuden sukupuoli-identiteetin vahvistamista koskevan menettelyn toisessa jäsenvaltiossa. Euroopan unionin arvopohjan merkitys asiassa hahmottuu sen myötä, että EU-tuomioistuin luettelee ratkaisunsa aluksi relevantit oikeussäännöt ja aloittaa SEU 2 artiklasta, eli selkeästi liittää näin ollen mainitun tulkintansa osaksi EU:n arvojen tulkintaa. Samalla tavoin on huomionarvoista se, että perusoikeuskirjan asiaan soveltuvia kohtia luetellessaan EU-tuomioistuin aloittaa perusoikeuskirjan 1 artiklan mukaisesta loukkaamattoman ihmisarvon kunnioittamisesta. Näen tässä yhtymäkohtia saksalaiseen perusoikeusajatteluun, jota havainnollistaa Saksan perustuslain (*Grundgesetz*) 1 artikla, jossa korostetaan juuri ”loukkaamattoman” ihmisarvon kunnioittamista.²⁴

2.2. Homoseksuaalit

Nostan homoseksuaaleja koskevasta oikeuskäytännöstä esiin erityisesti juuri Yhdistyneisiin kuningaskuntiin liittyvää oikeuskäytäntöä suhteessa Itä-Euroopasta lähtöisin olevaan oikeuskäytäntöön, jotta se vertautuu edellä transsukupuolisia koskevaan oikeuskäytäntöön. Aloitan tälläkin kertaa 1990-luvulta ja *Grant*-tapauksesta²⁵, jossa oli kyse seksuaaliseen suuntautumiseen kohdistuvasta syrjinnästä nimenomaan työelämään liittyvässä melko talouspainotteisessa kontekstissa, mutta myös puoliso-käsitteen tulkinnasta. *Grant* oli työsuhteessa rautatieyhtiöön, jonka alennusjärjestelmän mukaan työntekijän aviopuoliso tai avopuoliso sai alennuksen yhtiön reiteillä. Rautatieyhtiö kieltäytyi antamasta alennusta *Grantin* samaa sukupuolta olevalle kumppanille. Kansallinen tuomioistuin pyysi ennakkoratkaisua siitä, sovelletaanko SEUT 157 artiklan samapalkkaisuussäännöstä sekä direktiivejä 75/117/ETY²⁶ ja 76/207/ETY²⁷ seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvaan syrjintään. EY-tuomioistuin katsoi, että matka-alennus kuului SEUT 157 artiklan palkan käsitteeseen, mutta mainitut tasa-arvodirektiivit eivät soveltuneet. EY-tuomioistuin lähti tuolloin vielä siitä, ettei kahden samaa sukupuolta olevan henkilön vakituista suhdetta pidetä naimisissa olevien henkilöiden suhteita tai vastakkaisista sukupuolta olevien henkilöiden vakituista avosuhteita vastaavana.

Ratkaisu on annettu ennen Amsterdamin sopimuksen yhteydessä säädetyn yleisen syrjintäkiellon sisältävän EY 13 artiklan eli nykyisen SEUT 19 artiklan voimaantuloa, joten EY-tuomioistuin katsoi, ettei EU-oikeus silloisessa kehitysvaiheessaan koskenut seksuaaliseen suuntautuneisuuteen kohdistuvaa syrjintää. EY-tuomioistuin katsoi puolison käsitteen

24 Ks. Art 1 GG: ”Die Würde des Menschen ist unantastbar.”

25 Ks. C-249/96 *Grant*, ECLI:EU:C:1998:63 ja esim. Raitio 2016, s. 281–283.

26 Ks. EYVL, N:o L 45, 19.2.1975, s. 19.

27 Ks. EYVL, N:o L 39, 14.2.1976, s. 40.

määrittelyn kuuluvan kansallisen oikeuden piiriin. Lisäksi EY-tuomioistuin toi esiin, ettei ihmisoikeuksien suojaamista koskevilla kansainvälisillä asiakirjoilla voi olla silloisen EY:n perustamissopimuksen määräysten soveltamisalaa EY:n toimivallan ulkopuolelle laajentavaa vaikutusta.²⁸ Sitten tulkinnat ovat 1990-luvun lopusta muuttuneet. Esimerkiksi EU:n perusoikeuskirja on tullut normihierarkkiselta asemaltaan perussopimusten tasoiseksi Lissabonin sopimuksen myötä, mikä on lisännyt perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvien punnintojen painoarvoa EU-tuomioistuimen oikeuskäytännössä.

EU-tuomioistuimen homoseksuaalisuuteen niveltävä oikeuskäytäntö on johdonmukaisesti pyrkinyt suojaamaan homoseksuaaleja heidän työsuhteissaan tai kun he ovat perheineen siirtyneet jäsenvaltiosta toiseen ja käyttäneet EU-kansalaisuuteen kuuluvaa liikkumisvapauttaan. Lissabonin sopimuksen voimaantumisen jälkeen ratkaistussa työeläkkeitä koskeneessa *Römer*-tapauksessa²⁹ EU-tuomioistuin ei pitänyt sukupuoliseen suuntautumiseen liittyvää syrjintää samalla tavalla itsenäisenä oikeusperiaatteena kuin ikäsyrjinnän kieltoa *Mangold*-tapauksessa³⁰ aiemmin. Tulkintani mukaan tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että EU-tuomioistuin olisi linjannut ikään perustuvan syrjinnän vaativan parempaa suojaa kuin seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvää syrjintää. *Römer*-tapauksen tulkintaan vaikutti nimitäin määrävästi kyseessä olleen työelämän puitedirektiivin 2000/78/EY³¹ implementimääräajan päättymisen ja siihen liittyvä kysymys direktiivin välittömästä vaikutuksesta. *Mangold*-tapauksessa puolestaan EU-tuomioistuin nimesi yhden syrjintäperusteen eli

ikään perustuvan syrjinnän yleiseksi oikeusperiaatteeksi ja näin käytännössä kiersi direktiivien horisontaalisen välittömän vaikutuksen kieltoa mielestäni ongelmallisella tavalla.

Viime vuosina seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvästä syrjinnästä on syntynyt EU-tuomioistuimessa etenkin Itä-Eurooppaan kohdentuvaa oikeuskäytäntöä, joka korostaa yksilön ihmisarvoa. Esimerkiksi romanialaisessa *Coman*-tapauksessa³² käsiteltävänä oli samaa sukupuolta oleva aviopari ja samalla aviopuoliso-käsitteen määrittely direktiivin 2004/38/EY 2 artiklan ja SEUT 21 artiklan tulkinnassa. Romanian lainsäädäntö tunnustaa avioliiton vain miehen ja naisen välisenä liittona ja niin, että avioliitto samaa sukupuolta olevien henkilöiden välillä on eksplisiittisesti kielletty. Kansallisen lain mukaan ulkomailla solmittuja samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliittoja ei tunnusteta. Tapauksessa *Coman* oli USA:n ja Romanian kansalainen ja hänen samaa sukupuolta oleva puolisonsa oli USA:n kansalainen. Pariskunta solmi avioliiton Belgiassa. Pyrkinessään muuttamaan Romaniaan maahanmuuttoviranomaiset ilmoittivat, ettei *Coman*in puoliso saisi oikeutta oleskella kolmea kuukautta pidempään Romaniassa. Tämän vuoksi *Coman* nosti paikallisessa alioikeudessa kanteen maahanmuuttoviranomaisen päätöksen kumoamiseksi EU-kansalaisen vapaata liikkuvuutta rajoittavan ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvän syrjinnän perusteella. Alioikeus pyysi asiassa ennakkoratkaisua EU-tuomioistuimelta, sillä asiassa oli selkeää liittymä direktiivin 2004/38/EY perheenjäsenen tulkintaan ja EU-kansalaisen oikeuksiin.

EU-tuomioistuin asettui asiassa *Coman*in puolelle, sillä SEUT 21(1) artiklan tulkintaan

28 Ks. tästä myös EY-tuomioistuimen lausunto 2/94, (1996) ECR I-1759, kohdat 34 ja 35.

29 Ks. C-147/08 *Römer*, ECLI:EU:C:2011:286.

30 Ks. C-144/04 *Mangold*, ECLI:EU:C:2005:709 ja myös vastaavasti esim. C-555/07 *Kücükdeveci*, ECLI:EU:C:2010:21.

31 Ks. EYVL, N:o L 303, 2.12.2000, s. 16.

32 Ks. C-673/16 *Coman*, ECLI:EU:C:2018:385.

nojautuen jossain EU:n jäsenvaltiossa laillisesti solmittu samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliitto on tunnustettava muissakin jäsenvaltioissa siitä riippumatta, salliiko muuttamisen kohteena oleva jäsenvaltio tällaiset avioliitot vai ei. Näin ollen liikkumisvapauttaan käyttäneen EU-kansalaisen samaa sukupuolta oleva puoliso on perheenjäsenen statuksella oikeutettu oleskelemaan yli kolme kuukautta jäsenvaltiossa, ellei ole jotain direktiivin 2004/38/EY 7 artiklassa mainittua estettä. Kolmen kuukauden ylittävän oleskelun rajoituksena voi esimerkiksi olla vaatimus oleskelua varten riittävästä varoista, muttei siis seksuaalinen suuntautuminen. Romanian väestöstä suurin osa kuuluu ortodoksiseen kirkkoon, joka ei teologisista syistä vihi samaa sukupuolta olevia henkilöitä avioliittoon, joten nähtäväksi jää, missä määrin tämä jännitteinen asetelma puoliso-käsitteen eri tulkinnosta on ratkaistavissa keskeisesti SEUT 21 artiklan luomia oikeuksia painottamalla. Kyse on pikemminkin erilaisen liberaalien ja konservatiivisten arvomaailmojen kohtaamisesta.

Sama jännitteinen asetelma vaikuttaa olevan myös suurelta osin katolisen Puolan ja Euroopan unionin välillä avioliittoa koskevissa asiayhteyksissä. Myöskään katolinen kirkko ei vihi samaa sukupuolta olevia henkilöitä avioliittoon. Melko tuoreessa *Trojan*-tapauksessa³³ Puolan viranomaiset eivät tunnustaneet ja rekisteröineet samaa sukupuolta olevan puolalaisen avioparin liittoa, joka oli laillisesti solmittu Saksassa. Verrattuna edellä esiteltyyn *Coman*-tapaukseen asian oikeudellisessa arvioinnissa huomioitiin myös SEU 4 (2) artiklan mukainen vaatimus kansallisen identiteetin kunnioituksesta, mutta lisänä on myös aikaisempaa perusteellisempi pohdinta toisaalta Euroopan

unionin perusoikeuskirjan 7 artiklan takaamasta yksityis- ja perhe-elämän suojasta sekä sitä vastaavasta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaisesta yksityisyyden suojasta. EU-tuomioistuin antoi marraskuussa 2025 tuomion, jossa se vahvisti aikaisemmin *Coman*-tapauksessa omaksumansa tulkinnan: SEUT 20 ja 21 artiklaa sekä perusoikeuskirjan 7 artiklaa on tulkittava niin, että laillisesti yhdessä jäsenvaltiossa solmittu samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliitto on tunnustettava myös muissa jäsenvaltioissa siitä riippumatta, onko tämä tunnustaminen kansallisen lainsäädännön mukaan jäsenvaltiossa mahdollista.

Mainittakoon, että paria vuotta aiemmin EU-tuomioistuin oli joutunut puuttumaan Puolan osalta seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvään syrjintään myös työoikeudellisessa asiayhteydessä *J.K.*-tapauksessa³⁴, kun puolalainen julkinen televisiokanava peruutti TV-ohjelmien valmistelutehtävissä itsenäisenä ammatinharjoittajana toimineen J.K:n työvuoraja. Asian kantaja J.K oli julkaissut samaa sukupuolta olevan kumppaninsa kanssa YouTube-videon, jossa korostettiin suvaitsevaisuutta samaa sukupuolta olevia pareja kohtaan. EU-tuomioistuin katsoi J.K:n tulleen syrjityksi seksuaalisen suuntautumisen perusteella yhdenvertaista kohtelua koskevaa työelämän puitedirektiiviä 2000/78/EY³⁵ rikkovalla tavalla.

3. Euroopan unionin arvot keskeisenä perusteena komission rikkomuskanteessa Unkaria vastaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevassa asiassa

Edellä kuvattu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskeva oikeuskäytäntö on hyvä pitää taustoituksena mielessä, kun seuraavaksi tarkastelun kohteeksi tulee tätä kirjoitettaes-

33 Ks. C-713/23 *Trojan*, ECLI:EU:C:2025:917.

34 Ks. C-356/21 *J.K v TP S.A.*, ECLI:EU:C:2023:9.

35 EYVL, n:o L 303, 2.12.2000, s. 16.

sa vireillä oleva asia C-769/22 *komissio v Unkari*, josta julkisasiamies *Capeta* on antanut ratkaisuehdotuksen 5.6.2025.³⁶ Asia on sikäli erityisen merkittävä, että siinä EU-tuomioistuim tulkitsi nimenomaisesti SEU 2 artiklan mukaista ihmisarvon kunnioittamisen vaatimustaan lisäksi, että se käsittelee SEUT 56 artiklan palveluiden vapaan liikkuvuuden ja palveluihin liittyvien direktiivien 2000/31/EY³⁷, 2006/123/EY³⁸ ja 2010/13/EY³⁹ sekä perusoikeuskirjan 7 ja 21 artikloiden jo melko vakiintunutta tulkintaa. Komissio on siis nostanut osin EU:n arvoihin perustuen kanteen asiassa, joka koskee seksuaali- ja sukupuolivähemmistön ihmisarvon kunnioittamista ja niin, että asiassa vaikuttaa olevan tällä kertaa pikemminkin kyse perusoikeuksien kuin perusvapauksien toteutumisesta. Sinänsä EU-tuomioistuim on toki käsitellyt oikeuskäytännössään ihmisarvon kunnioittamista aikaisemminkin, esimerkiksi turvapaikanhakijoiden vastaanottoa⁴⁰ tai Dublin-asetuksen⁴¹ mukaisia siirtoja⁴² koskevilla asiayhteyksissä ja tiettyjen sosiaalietuuksien myöntön⁴³ yhteydessä, mutta ei sillä tavoin selkeästi SEU 2 artiklan nimenomaisena tulkintakysymyksenä kuin nyt käsillä olevassa Unkariin kohdistetussa asiassa. Myös julkisasiamies *Capeta* toteaa, että SEU 2 artikla itsenäisenä perusteena EU-oikeuden rikkomisen toteamiselle on asiassa uutta.⁴⁴ Onkin siksi perusteltua, että EU-tuomioistuim tulee antamaan ratkaisunsa arvovaltaisessa täysistuntokokoonpanossa.

Komissio nosti Unkaria vastaan rikkomuskanteen kansallisesta lainsäädännöstä, jonka

tarkoituksena on estää tai rajoittaa alaikäisten pääsyä mediasisältöihin, joissa on kyse ”syntymässä määräytyneen sukupuolen tai sukupuoli-identiteetin eroavuuksia, sukupuolen vaihtamista tai homoseksuaalisuutta koskevien kysymysten” kansantajuistamisesta tai niistä tiedottamisesta. Tämän ns. HLBTTI-sisällön estäminen tai rajoittaminen rikkoo komission mukaan paitsi palvelujen vapaata liikkuvuutta myös EU-kansalaisen perusoikeuksia ja ihmisarvoa. Unkari puolestaan katsoo, että lainsäädännöllä pyritään suojaamaan alaikäisiä, koska heidän altistumisensa HLBTTI-sisällölle voi vaikuttaa kielteisesti heidän fyysiseen, henkiseen tai moraaliseen kehitykseensä. Unkarin näkemyksen mukaan ensisijaisesti on vanhempien asia päättää, milloin HLBTTI-sisältöä voi saattaa alaikäisten tietoon.

Julkisasiamies *Capeta* aloitti oman pohdintansa selvittämällä ensin, että kiistanalaisessa laissa on kyse HLTBI-henkilöiden tavallisen, jokapäiväisen elämän kuvaamisen kiellosta alaikäisten suojelemiseksi. Mitään tutkimusnäyttöä ei ole tämän kiellon tueksi. Kielto perustuu julkisasiamiehen tulkinnan mukaan ennakoasenteeseen tai arvoasetelmaan, jonka mukaan HLTBI-henkilöiden elämä ei ole yhtä arvokasta kuin heteroseksuaalisten tai cis-sukupuolisten elämä.⁴⁵ Tätä kautta ajatellen asiaan soveltuu SEU 2 artiklan ja perusoikeuskirjan 1 artiklan linjaus loukkaamattomasta ihmisarvon kunnioituksesta, joka itse asiassa vastaa laajempaa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa muotoiltua ihmisoikeusjärjestelmää. Kiista koskee siis viime kädessä arvoja.

36 Ks. julkisasiamies *Capeta*’n ratkaisuehdotus, C-769/22 *komissio v Unkari*, ECLI:EU:C:2025:408.

37 Ks. ns. direktiivi sähköisestä kaupankäynnistä, EYVL, N:o L 178, 17.7.2000, s. 1.

38 Ks. ns. palveludirektiivi, EYVL, N:o L 376, 27.12.2006, s. 36.

39 Ks. audiovisuaalisen mediapalveluja koskeva direktiivi, EYVL, N:o L 95, 15.4.2010, s. 1.

40 Ks. esim. C-79/13 *Saciri*, ECLI:EU:C:2014:103.

41 Ks. ns. Dublin III -asetus (EU) N:o 604/2013, EUVL, N:o L 180, 29.6.2013, s. 31.

42 Ks. esim. C-411/10 ja C-493/10 *N.S.*, ECLI:EU:C:2011:865 ja C-578/16 *PPU, C.K.*, ECLI:EU:C:2017:127.

43 Ks. esim. C-140/12 *Brey*, ECLI:EU:C:2013:565 ja C-333/13 *Dano*, ECLI:EU:C:2014:2358 ja C-709/20 *C.G.*, ECLI:EU:C:2021:602.

44 Ks. julkisasiamies *Capeta*’n ratkaisuehdotus, C-769/22 *komissio v Unkari*, ECLI:EU:C:2025:408, kohta 4.

45 *Ibid.*, kohta 41.

Olisi kuitenkin mielestäni virheellistä tulkita, että kyseisessä tapauksessa olisi kyse vain arvoista, sillä asiaan soveltuu myös tavoiteperiaatteeksi (*policy*) luokiteltavissa oleva palveluiden vapaa liikkuvuus, joka sijoittuu *Tuorin* kriittisen oikeuspositivismin tarkoittamalle oikeuden pintatasolle.⁴⁶ Asiaan soveltuu myös perusoikeuskirjan yksityisyyden suoja ja syrjäntäkieltoa korostavat artikkelit. Julkisasiameiehen ratkaisuehdotuksesta käy myös ilmi tulkinta, ettei asiassa ole kyse SEU 2 artiklan välittömästä vaikutuksesta. Kanneperusteeksi soveltuu välittömästi vaikuttava SEUT 56 artiklan palveluiden vapaata liikkuvuutta koskeva ehdoton ja tarkkarajainen säännös.

Käsiteltävässä asiassa SEU 2 artikla kuvaa sitä, millainen on visio hyvästä yhteiskunnasta ja millä tavoin se kuvaa Euroopan unionin perussopimuksista tulkittavissa olevaa EU:n identiteettiä. EU:n oikeusjärjestys koostuu sekä EU:n että jäsenvaltioiden tasolla annetuista säännöksistä. Tällainen yhdistelmämuotoinen oikeusjärjestelmä ei julkisasiameiehen mukaan voi olla olemassa ilman että EU:n yhteisiä arvoja kunnioitetaan sekä EU:ssa että jäsenvaltioissa. Tämän EU:n oikeusjärjestyksen olemassaolon edellytyksiä korostavan tulkinnan tueksi hän viittasi EU-tuomioistuimen aikaisempiin ratkaisuihin SEU 2 artiklan tulkinnasta ns. ehdollisuustuomioissa⁴⁷ vuodelta 2022.⁴⁸ Julkisasiameiehen retoriikka kuvastaa käsitystä Euroopan unionista yhtenäisenä arvoyhteisönä, johon jäsenvaltioiden keskinäinen luottamus suurelta osin perustuu. Hänen johtopäätöksensä on se, että kuvattu unkarilainen lain-

säädäntö rikkoo edellä mainittuja EU:n perusvapauksiin ja perusoikeuksiin liittyviä säännöksiä sekä myös SEU 2 artiklan kuvaamaa EU:n arvopohjaa.

Tässä vaiheessa on aika lopettaa kirjoituksen lainopillinen analyysi, sillä Euroopan unionin arvojen pohdinta vaatii kriittisen oikeuspositivismin syvätason⁴⁹ mukaisia lähinnä kulttuurisia erityispiirteitä koskevia huomioita. Yhtä lailla näitä kulttuuria ja monitieteistä tutkimusotetta vaativia pohdintoja voisi hahmottaa *Klamin* finalistisen oikeusteorian⁵⁰ sääntöjen ja käyttäytymisen välisen vuorovaikutuksen sekä hänen hyödyntämänsä normien, käsitteiden, periaatteiden ja arvojen muodostaman justifikaatiotasojen mallin⁵¹ kautta. Maailma ei muutu pelkästään kirjoittamalla sääntöjä, vaan ne täytyy panna täytäntöön ja niitä tulee noudattaa, mikä viittaa *Klamin* teoriassa ihmisten käyttäytymiseen. Pohdin seuraavaksi edellä esitettyä oikeuskäytäntöä erityisesti uskonnon näkökulmasta, koska sitä ei voida arvoja koskevassa eurooppalaisessa keskustelussa välttää.⁵² Aihe on muodostunut viime aikoina varsin ajankohtaiseksi myös Euroopan unionissa suurelta osin siksi, että Yhdysvalloissa presidentti *Trumpin* taustalla vaikuttaa varsin selkeästi hyvin konservatiivinen ns. evankelikaalinen kristillisyyttä.⁵³

4. Kristinusko ja kiistat Euroopan unionin arvoista

Uskonnon ja arvojen merkitystä Euroopan unionissa voidaan tutkia monista eri näkökul-

46 Ks. Tuori, Kaarlo, Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström Lakitieto 2000, s. 163–216.

47 Ks. C-156/21 *Unkari v Euroopan parlamentti ja neuvosto*, ECLI:EU:C:2022:97 ja C-157/21 *Puola v Euroopan parlamentti ja neuvosto*, ECLI:EU:C:2022:98.

48 Ks. julkisasiames Capetan ratkaisuehdotus, C-769/22 *komissio v Unkari*, ECLI:EU:C:2025:408, kohdat 159–163.

49 Ks. Tuori 2000, s. 163–216.

50 Ks. Klami, Hannu Tapani, Finalistinen oikeusteoria. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A:19, 1980.

51 Ks. esim. Klami, Hannu Tapani, Methodological Problems in European and Comparative Law. Helsingin yliopiston yleisen oikeustieteen laitoksen julkaisuja 14, 1997, s. 11.

52 Ks. esim. Suomen osalta kansanedustaja Päivi Räsäsen saama tuomio asiassa KKO:2026:27.

53 Ks. esim. Korhola, Atte, Kristillinen äärioikeisto ja Trump. Tammi 2024.

mista. Keskityn uskonnon osalta vain kristinuskoon, koska se on roomalaisen oikeuden tavoin merkittävä aatteellinen taustatekijä Euroopan historiassa.⁵⁴ Tosin Euroopan uskontoperinteitä ajatellen vähintäänkin sekä uskonnottomuus⁵⁵ että islam⁵⁶ vaatisivat myös huomiota taustoituksena, koska Eurooppa ei ole ollut eikä ole vain kristillinen. Euroopan unionin arvojen osalta taustoitusta tarjoaa esimerkiksi *Tuomisen* vuonna 2024 julkaistu artikkeli⁵⁷ ja itse asiassa koko hänen toimittamansa kirja, joka liittyy hänen johtamaansa tutkimushankkeeseen. Mielestäni edellä esitetty komission nostama rikkomuskanne (C-769/22) Unkaria vastaan osoittaa, ettei edellä kuvatun oikeuskäytännön syvällisempi ymmärtäminen ole enää mahdollista lainopin keinoin, vaan on turvaututtava monitieteiseen tutkimukseen ja tehtävä sen pohjalta johtopäätöksiä.

Esimerkiksi *Tiilikainen* on vuonna 2019 julkaistussa artikkelissaan pohtinut uskontojen merkitystä Euroopan integraatiossa valtiotieteen ja EU-politiikan näkökulmasta.⁵⁸ Eriytyisen merkityksellinen ainakin oman ajatteluni kannalta on *Tiilikaisen* analyysi eurooppalaisista poliittisista kulttuureista, joihin myös historian saatossa vakiintuneet uskonnolliset ja kolinjat etenkin protestanttisten, katolisten ja

ortodoksisten alueiden välillä vaikuttavat. Vaarana on kuitenkin todettava, ettei esimerkiksi konservatiivinen sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kriittisesti suhtautuva kristillisyyden noudata kirkkokuntien rajoja niin kategorisesti kuin *Tiilikaisen* analyysistä voisi ehkä tulkita.⁵⁹ Esimerkiksi Yhdysvalloissa MAGA-liikkeeseen kytkeytyvä äärikonservatiivinen evankelikaalisuus ei noudata kirkkokuntien tai uskonnollisten yhteisöjen rajoja.⁶⁰

Poliittiset kulttuurit ovat aatejärjestelmiä, jotka kokoavat yhteen käsityksiä poliittisen vallan luonteesta ja joilla on kytköksiä poliittisiin oppeihin, ideologioihin ja myös erilaisiin uskontoperinteisiin.⁶¹ Poliittinen kulttuuri linkittyy tulkintani mukaan Tuorin kriittisen oikeuspositivismin tasojaottelun syvätasoon⁶², minkä vuoksi poliittisia kulttuureja on vaikeampi muuttaa kuin oikeuden tai politiikan pintatasolla toimivia aatejärjestelmiä tai tavoiteperiaatteita, kuten vaikkapa palveluiden vapaan liikkuvuuden ulottuvuuksia. Tämä asetelma osaltaan selittää edellä kuvattua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevaa poliittisesti jännitteistä oikeuskäytäntöä.

Tiilikainen kuvaa protestanttisen Euroopan painottavan valtiosuvereniteettia ja uskonnon vapautta.⁶³ Eurooppalaisille protestantisille

54 Ks. Kekkonen, Jukka, Mureneeko oikeusvaltio? Art House 2025, s. 33, ja Husa 2024, s. 64–65.

55 Ks. uskonnottomuudesta esim. Sillfors, Mikko, Ateismi ja uskonnottomuus, s. 98–107 teoksessa Heikki Pesonen – Tuula Sakaranaho (toim.) Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia. Gaudeamus 2020. Uskonnottomuudella tarkoitetaan uskontokuntaan kuulumattomuutta. Tähän ryhmään voi kuulua monenlaisista katsomuspohjista tulevia ihmisiä, kuten ateisteja tai agnostikkoja.

56 Ks. esim. Pauha, Teemu – Konttori, Johanna, Muuttoliike ja ylitajainen uskonto, s. 153–162 teoksessa Heikki Pesonen – Tuula Sakaranaho (toim.) Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia. Gaudeamus 2020. Artikkelissa kuvataan muun muassa sitä, kuinka islamista halutaan muokata ”eurooppalainen versio” esimerkiksi perustamalla erilaisia neuvostoja tai neuvottelukuntia, joiden tarkoituksena on toimia neuvottelukumppanina suhteessa julkisvaltaan.

57 Ks. Tuominen, Hanna, Euroopan unioni arvojen yhteisönä, s. 7–26 teoksessa Hanna Tuominen (toim.) Arvojen yhteisö. Näkökulmia Euroopan unionin perusarvoihin. Gaudeamus 2024.

58 Ks. *Tiilikainen*, Teija, Jakautunut vai yhtenäinen Eurooppa? Uskontojen merkitys eurooppalaisessa integraatiossa, s. 62–81 teoksessa Heikki Pesonen – Tuula Sakaranaho – Sini Paukkunen (toim.) Uskonto ja maailmanpolitiikka. Gaudeamus 2019.

59 Ks. esim. Vuola, Elina, Remaking Universals? Transnational Feminism(s) Challenging Fundamental Ecumenism, Theory, Culture & Society 1-2/2002, s. 175–195. Vuola kuvaa artikkelissaan mm. sitä, kuinka katolisen kirkon viralliset opit esimerkiksi abortista eivät välttämättä muovaa merkittäväällä tavalla ihmisten elettyä uskonnollisuutta. Niinpä analyysi eri kirkkokuntien virallisten oppien avulla on vain suuntaa antava ja vaatisi syvällisempää perehtymistä.

60 Ks. Korhola 2024, s. 45–346.

61 Ks. *Tiilikainen* 2019, s. 63–65.

62 Ks. Tuori 2000, s. 163–216.

63 Ks. *Tiilikainen* 2019, s. 65–73.

poliittisille kulttuureille on hänen mukaansa yhteistä, että Euroopan integraatiota lähestytään valtioiden välisenä yhteistyönä. Protestantismin sisällä kalvinistit korostavat liberaalia valtiota, jossa painotetaan yksilönvapauksia suhteessa valtioon, mikä on heijastunut tyypillisesti etenkin Yhdistyneiden kuningaskuntien EU-politiikassa. Verrattain nationalistisissa ja luterilaisissa pohjoiseurooppalaisissa maissa taas valtiosuvereniteetti on itsetarkoitus ja valtio on norminantovallan lähde, jonka oikeutus ei perustu samalla lailla yksilönvapauksien turvaamiseen kuin kalvinisteilla. Protestanttiset kulttuurit eivät ole pääsääntöisesti tukeneet Euroopan unionin federalistisia pyrkimyksiä.

Toisen maailmansodan jälkeen etenkin katolilaistaustaiset kristillisdemokraattiset ja kristillissosialistiset liikkeet vaikuttivat merkittävästi eurooppalaisen integraation käynnistymiseen.⁶⁴ Länsi- ja Etelä-Euroopan katoliselle kulttuurille on tyypillistä korostaa perheen tai alueellisten yhteisöjen merkitystä, ei niinkään valtiota ja sen protestanttista suvereniteettitulkintaa. Perinteisiä perhearvoja korostava katolilaisuus vaikuttaa varsinkin Puolassa kohtaan jännitteitä verrattain liberaalin EU:n perhe- ja seksuaalipolitiikan suhteen, mikä ei ole yllättävää siinä mielessä, että edellä esitetyllä tavalla homoseksuaalisia ja transsukupuolisia ihmisiä koskevat EU-tuomioistuimen ennakkoratkaisut ovat syntyneet 1900-luvun lopulla ja vuosituhanen vaihteessa yksilökeskeisemmän poliittisen kulttuurin piirissä läntisessä Euroopassa. EU-politiikassa katolilaistaustai-

set toimijat ovat usein korostaneet eurooppalaista yhteenkuuluvuutta, yhteistä eurooppalaista arvopohjaa ja edistäneet luonteeltaan federalistisia hankkeita, esimerkiksi suoria vaaleja Euroopan parlamenttiin tai rahaliittoa. Euroopan yhtenäisyyttä myös arvomaailman osalta ilmentävä SEU 2 artikla soveltuu hyvin katolilaiseen poliittiseen kulttuuriin. Tätä taustaa vasten Puolan viranomaisten *Trojan*-tapauksen⁶⁵ yhteydessä esiin nostama kysymys SEU 4(2) artiklan mukaisesta kansallisen identiteetin kunnioittamisesta tulee ymmärrettäväksi mielestäni sitä kautta, että Puola halusi selvittää eurooppalaisen arvopohjan universalisoinnin rajoja, kun huomioidaan erilaisten poliittisten ja uskonnollisten kulttuurien vaikutus SEU 2 artiklan tulkintaan.

Euroopan unioni laajeni vuosina 2004 ja 2007 itäiseen Eurooppaan ja samalla jäsenvaltioiksi tuli maita, joissa vaikuttaa ortodoksinen (esimerkiksi Romania, Bulgaria) tai katolinen (esimerkiksi Puola, Liettua) poliittinen kulttuuri. Ortodoksisissa maissa kielteisyyttä Euroopan integraatiota kohtaan on lisännyt ortodoksisten kirkkojen näkemys integraatiosta katolista kirkkoa ja sen arvopohjaa tukevana hankkeena.⁶⁶ Tiilikaisen mukaan ortodoksisuus ei jaa katolisuuden luonnonoikeusoppiin⁶⁷ nojaavaa yhteisöllistä ideologiaa eikä se tarjoa kulttuurisia valmiuksia ihmisoikeuksia korostaville yksilökeskeisille poliittisille opeille tai EU-oikeudellisen oikeusvaltiollisuuden omaksumiselle.⁶⁸ Tässä katsannossa ortodoksisuus saattaa tukea autoritaarista ja konservatiivista politiikkaa, mikä saattaa ilmetä ns. pe-

64 Ibid, s. 66 ja 80–81.

65 Ks. C-713/23 *Trojan*, ECLI:EU:C:2025:917.

66 Ks. Ramet, Sabrina, *The Way We Were – And Should Be Again? European Orthodox Churches and the “Idyllic Past”*, s. 148–175 teoksessa Timothy A. Byrnes–Peter J. Katzenstein (toim.) *Religion in an Expanding Europe*. Cambridge University Press 2006.

67 Ks. luonnonoikeusopista tarkemmin Miettinen, Timo, *Eurooppa. Poliittisen yhteisön historia*, Teos 2021, s. 23. Miettinen tuo esiin, kuinka moderni käsitys luonnonoikeudesta kehittyi vähitellen 1500–1600-lukujen kuluessa ja kävi pikemminkin yksin protestantismille ominaisen uskonnollisen hajaantumiskehityksen ja yksilökeskeisyyden kuin katolisuuden kanssa.

68 Ks. Tiilikainen 2019, s 74–75.

rinteisten perhearvojen tukemisena ja torjuvana suhtautumisena seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin, mistä edellä esitetty romanialainen *Mirin*-tapaus⁶⁹ soveltuu havainnolliseksi esimerkiksi.

Veikkaan, että teologit, historioitsijat ja valtiotieteilijät voivat löytää perustellusti puutteita pohdinnoistani, sillä haen ymmärrystä ajankohtaiseen oikeuskäytäntöön muiden tieteenalojen kuin omani piiristä. Moni historioitsija saattaisi esimerkiksi kiinnittää huomiota siihen, että aatteiden, ideologioiden tai uskontojen osalta yhteiskuntakehitykseen ja siten myös Euroopan unionin kehitykseen vaikuttavat myös vallitsevat rakenteet. *Kekkonen* on eri yhteyksissä perustellusti korostanut kontekstuaalisen historian tutkimuksen arvoa. Esimerkiksi hiljattain julkaistussa oikeusvaltiollisuuden ajankohtaisia ongelmia käsittelevässä teoksessaan yksi hänen korostuksistaan on, että aatteet ja ideologiat eivät selitä yhteiskunnallisia muutoksia, vaikka näitä muutoksia niillä legitimoidaan. Tarkastelussa tulee hänen mukaansa ottaa huomioon myös ns. historian agentit eli henkilöt tai ryhmät, jotka edistävät tai jarruttavat uudistuksia. Hän korostaa nykyisten oikeusvaltiollisuutta koskevien ongelmien taustalla olevan yhteiskunnallisen eriarvoisuuden lisääntyminen, toimeentulon epävarmuus ja maahanmuuton aiheuttamat ongelmat, jotka puolestaan ovat viime vuosina myötävaikuttaneet oikeistopopulismin nousuun eri jäsenvaltioissa.⁷⁰ Kontekstuaalista tutkimusotetta oikeistopopulismin tutkimuksessa edustaa esimerkiksi *Miklóssyn* ajankohdainen tutkimus Unkarin kristillisiä arvoja pe-

rään kuuluttavan Fidesz-puolueen toiminnasta ja politiikasta.⁷¹

5. Identiteettipolitiikan aika ja arvojen tulkinta

Lopuksi tullaan aiemmin esitetyn lainopillisen analyysini eräänlaiseen kulminaatiopisteseen, eli *komissio v Unkari*-tapauksen⁷² arviointiin ja kysymyksen yhteisestä eurooppalaisesta arvopohjasta. Siinä vaikuttaa olevan vastakkain kaksi varsin erilaista uskonnollis-poliittista arvomaailmaa ja varsin tyyppillisesti identiteettipoliittisia sävyjä sisältävä debatti. Aloitan siksi kuvailemalla *Fukuyaman* esittämää tilannekuvaa nykyisestä länsimaisesta identiteettipolitiikasta ja siitä, miten siihen on päädytty.

Fukuyama kuvaa 1900-luvun politiikan jäsentyneen talouden määrittelemälle vasemmisto-oikeisto-kirjolle. Vasemmisto ajoi tasa-arvoa ja oikeisto yksilönvapauksia. Vasemmisto tavoitteli parempaa sosiaaliturvaa ja oikeisto halusi vähentää byrokratiaa ja tukea yksityistä sektoria. Tämä kaikki käy havainnollisesti esiin työsuhteita koskevasta sukupuolten tasa-arvoa koskevasta oikeuskäytännöstä. Sukupuolten tasa-arvon edistäminen eteni ajan oloon sukupuoli-identiteetteihin ja seksuaaliseen suuntautumiseen.⁷³ Nykyisin vaikuttaa siltä, että monilla alueilla politiikkaa määrittää yksilön tai ryhmän identiteetti, mikä ilmenee myös oikeuskäytännöstä.⁷⁴ Vasemmisto ei ole Fukuyaman mukaan keskittynyt tavoittelemaan niin laajaa taloudellista tasa-arvoa kuin 1900-luvulla, vaan nykyisin se pyrkii ajamaan erilaisten marginaaliryhmien, esimerkiksi HLBTI-väen

69 Ks. C-4/23 *M.-A.A.*, ECLI:EU:C:2024:845.

70 Ks. *Kekkonen* 2025, s. 104 ja 183.

71 Ks. Miklóssy, Katalin, *Demokratian rappio*. Unkarin tiellä tulevaisuuteen. Tammi 2024.

72 Ks. julkisasiamies Capetan ratkaisuehdotus, C-769/22 *komissio v Unkari*, ECLI:EU:C:2025:408.

73 Ks. esim. 43/75 *Defrenne v Sabena*, ECLI:EU:C:1976:56, C-13/94 *P v S ja Cornwall County Council* (1996) ECR I-2143 ja C-249/96 *Grant*, ECLI:EU:C:1998:63.

74 Ks. esim. C-4/23 *M.-A.A.*, ECLI:EU:C:2024:845 ja C-713/23 *Trojan*, ECLI:EU:C:2025:917.

tai pakolaisten, etuja. Samaan aikaan oikeisto tukeutuu nationalismiin ja konservatiiviseen kristillisyyteen.⁷⁵ Voidaanko tätä Fukuyaman esittämää yksinkertaistavaa tilannekuvaa pitää osuvana ajankuvana *komissio v Unkari*-tapaus-ta arvioitaessa? Entä voidaanko tasa-arvon tavoittelu nähdä näin mustavalkoisesti vasemistolaisena piirteenä?

Esittämäni retoriset kysymykset saattavat johtaa harhaan, mikäli pohdinta irtautuu lainopista. Kuvaamani oikeuskäytännön osalta on syytä varoa klikkiotsikoiden kaltaisia kysymyksiä, kuten esimerkiksi ”onko sukupuoli ilmoitusasia”.⁷⁶ Palaan siksi tässä lopuksi oman alan ja lainopin pariin. Olen julkisasiamies Capetan kanssa samaa mieltä oikeudellisen kiistan tulkinnasta. Ensinnäkään kyse ei ole vain arvoja koskevasta tulkinnasta SEU 2 artiklan pohjalta, vaan asiaan liittyy tarkkarajaisesti sovellettavissa olevaa aikaisempaa oikeuskäytäntöä. Toiseksi Unkarissa ei ole kyse tietynlaisen pornon tai vastaavan aikuisille tarkoitetun ohjelmasisällön kieltämisestä lastensuojelun nimissä. Tämä on merkittävä huomio siksi, että aiemmin Saksassa oli oikeuskäytännön mukaan mahdollista rajoittaa anime-videoiden maahantuontia lastensuojelun perusteella ottaen kansallinen oikeuskäytäntö ja kulttuuri huomioon.⁷⁷ Sen sijaan nyt *komissio v Unkari*-tapauksessa on kyse tietyn ihmisryhmän pelkän olemassaolon sensuroinnista mediassa, koska tämän ihmisryhmän esittäminen arkisissa askareissaan on jo kiellettyä. On perusteltua tulkita julkisasiamiehen tavoin, että näin tehdään tästä ihmisryhmästä vähäarvoisempi kuin muista. Juuri tämä seikka on vastoin ihmisarvon loukkaamattomuutta. Oletan EU-tuo-

mioistuimen ratkaisevan asian samoin kuin julkisasiamies tässä suhteessa.

Julkisasiamies kiinnitti ratkaisuehdotuksessaan paljon huomiota SEU 2 artiklan arvojen pohdintaan, mutta luulen, ettei EU-tuomioistuimien ehkä tule pohtimaan EU:n arvopohjaa samassa laajuudessa. Veikkaan, että se kytkee asian ensinnäkin palveluiden vapaaseen liikkuvuuteen, johon se kiistatta kuuluukin.⁷⁸ Toisaalta oletan, että se tulee korostamaan ratkaisunsa perusteluissa enemmän pikemminkin ihmisoikeuksia ja niiden kytkeytymistä eurooppalaiseen oikeusvaltioon kuin EU:n arvopohjaa.⁷⁹ Veikkaan, että EU-tuomioistuin näkee tärkeäksi erottaa oikeus ja moraalit toisistaan omassa tulkintakäytännössään. Jos se pitäytyy ihmisarvon loukkaamattomuutta koskevassa pohdinnassaan eurooppalaisen ihmisoikeusjärjestelmän perusteissa, niin se samalla puolustaa sitä toisen maailmansodan jälkeen syntyntä sääntö- ja sopimusperusteista oikeusjärjestelmää, jota pidän Euroopan unionin olemassaolon ehtona. EU-tuomioistuin tulee antamaan omaa arvopohjaansa koskevan tuomion olosuhteissa, joista *Giles* on mielestäni perustellusti geopolitiiseen turvallisuustilanteeseen viitaten todennut, ettei Euroopalla ole enää paluuta ennen Ukrainan sotaa vallinneisiin olosuhteisiin.⁸⁰

75 Ks. Fukuyama, Francis, Identiteetti. Arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka. Docendo 2020, s. 22–23.

76 Tämä kysymys voisi nousta provokatiivisesti esiin asian C-4/23 *M.-A.A.*, ECLI:EU:C:2024:845 yhteydessä.

77 Ks. C-244/06 *Dynamic Medien*, ECLI:EU:C:2008:85.

78 Ks. esim. C-245/01 *RTL*, ECLI:EU:C:2003:580.

79 Ks. esim. C-402/05 P ja C-415/05 P, *Kadi ja Al Barakaat*, ECLI:EU:C:2008:461.

80 Ks. Giles, Keir, Kuka puolustaisi Eurooppaa? Hyökkäävä Venäjä, uinuva manner. Docendo 2025, s. 265–266.